

Til: Utvalg for strafferettslige reaksjoner og psykisk helse.

Oslo/Grimstad, 26/3-24

Innspill til utvalg for strafferettslige reaksjoner og psykisk helse.

Stine Sofies Stiftelse takker for anledningen til å delta under innspillmøtet i Oslo 20. mars. Her er vårt skriftlige innspill.

Aller først vil vi minne om at svært mange av dem som begår alvorlige lovbrudd, har hatt en tøff barndom med mye vold, overgrep, omsorgssvikt og andre traumatiske opplevelser. Å forebygge vold og overgrep og beskytte barn bedre, er derfor også å forebygge alvorlig kriminalitet. Vi i Stine Sofies Stiftelse ser dessverre gjennom vårt arbeid at mange barn ikke får denne beskyttelsen. Fortsatt blir nye generasjoner av barn utsatt for samfunnets svikt og svik, slik Barnevoldsutvalget har dokumentert (NOU 2017:12). Altfor ofte erfarer vi at systemene er mer opptatt av å ta hensyn til voksne enn å ta hensyn til barn.

Sett fra Stine Sofies Stiftelse, som gir 320-350 juridiske veiledninger årlig, og som er tett på volds- og overgrep utsatte barn og deres familier gjennom Stine Sofie Senteret,¹ er det et sterkt behov for å styrke fornærmedeperspektivet i straffegjennomføringen, med vekt på barns særlige behov. For den som er utsatt for alvorlig kriminalitet og som lever i frykt, er det av underordnet betydning om vedkommende som gjorde det var tilregnelig eller ikke. Vårt standpunkt er derfor at fornærmedeperspektivet må styrkes på hele dette feltet, uavhengig av straffereaksjon.

De endringene vi tar til orde for når det gjelder ordinær straffegjennomføring, mener vi må gjøres gjeldende også når det gjelder særreaksjoner. Vi kan ikke late som om ofrene ikke finnes, fordi det er iverksatt en særreaksjon. Dem som er fornærmet etter alvorlig kriminalitet, som vold og seksuelle overgrep, har de samme behovene for kontroll og forutsigbarhet.

Bakgrunnen for forslagene

Fornærmede, pårørende og etterlatte blir ikke godt nok ivaretatt

I retningslinjene til straffegjennomføringsloven står det at ivaretagelse av fornærmede, pårørende og etterlatte er en sentral del av kriminalomsorgens samfunnsoppdrag ved varsling av dem. Men dagens lovverk og praktisering av regelverket tar ikke tilstrekkelig hensyn til den kunnskapen vi har om barn, vold og

¹ Norges eneste kurs- og mestringssenter for voldutsatte barn, deres trygge omsorgspersoner og evt. søsken. Tilbudet er gratis og vi tar imot om lag 500 barn per år. Siden oppstart har vi hatt 3000 barn og 2000 voksne på opphold her.

traumer. Videre praktiseres regelverket ulikt mellom fengslene. Med dagens regelverk, er varslingsinstituttet svært svakt i psykisk helsevern, og institusjonene har valget mellom å forholde seg til egne regler eller kriminalomsorgens. Vi mener reglene må være de samme.

I 2022 gjorde vi en undersøkelse som viste at varslingspraksisen i norske fengsler er varierende. Resultatene ble samlet i en rapport med tittelen «Ditt verste mareritt er livet du lever». Nylig etablerte vi «Barnas Havarikommisjon» i samarbeid med advokatfirmaet Wikborg Rein. I januar 2023 publisert vi den første rapporten, hvor vi blant annet hadde utredet nye forslag til bestemmelser som kan styrke hensynet til fornærmede i kriminalomsorgen.² Vi har ikke gjort en tilsvarende undersøkelse når det gjelder særreaksjoner, men lovverket er, som nevnt, enda svakere og det er nærliggende å anta at praksis er varierende også her.

Under følger våre innspill til stortingsmelding om straffegjennomføring. Vi ber utvalget sørge for at de samme perspektivene og forslag til regelendringer arbeides inn i NOUen om strafferettslige reaksjoner og psykisk helse.

Et grunnleggende vilkår for varslingsplikten er at det er «av betydning for» fornærmede eller etterlatte å få kjennskap til at gjerningspersonen er ute av fengselet, for eksempel på permisjon. «Av betydning for» er et skjønnsmessig begrep. I dag er det opp til kriminalomsorgen å vurdere om det er «av betydning for» fornærmede eller etterlatte å få varsel. Dagens skjønnsmessige vurdering øker risikoen for feilvurdering og usaklig forskjellsbehandling, og det er liten mulighet til å sikre at hensynet bak varslingsplikten blir ivaretatt.

Videre er det store forskjeller mellom fengslene mht. informasjon om hvor domfelte skal oppholde seg. Fengslene synes å ha praksis for enten å gi ut denne informasjonen, eller å holde den helt tilbake. Vi ser også store variasjoner mellom fengslene når det gjelder bruk av vilkår om ikke å ta kontakt med bestemte personer under permisjon.

Å få mulighet til å forberede seg og beskytte seg selv er helt nødvendig for dem som har opplevd alvorlige integritetskrenkende og potensielt livsfarlige handlinger fra et annet menneske. «Kroppen husker», og det å aldri få sluppet av og regulert ned stress, kan gi helseskader, og er spesielt alvorlig for barn.³ Konsekvensene kan vare gjennom et livsløp. Kontroll og forberedelse er derfor viktig, og spesielt viktig for barn utsatt for vold og overgrep, som i tillegg har rett til rehabilitering (FNs barnekonvensjon), og til medvirkning (Grunnloven og barnekonvensjonen).

Vi vet at det kan ha svært store konsekvenser når det ikke varsles. Det kan for eksempel gå ut over foreldres omsorgsevne og evne til å trygge barna. Vi i Stine Sofies Stiftelse får stadig høre historier tilsvarende den som ble omtalt i Klassekampen over flere sider lørdag 2. mars. Her beskrives hvordan en mor lever med latent vold som følge av konstant frykt og mangel på kontroll med situasjonen. Hun er en av mange som ut fra dagens regelverk og praksis, ikke får vite om voldsutøver er inne til soning eller ikke. Andre problemstillinger vi støter på handler om overgrepsofre som uforvarende treffer på en overgriper de trodde satt i fengsel, eller at etterlatte etter drap ikke varsles om at de kan støte på barnas, foreldrenes eller søskens drapsperson. Også

² <https://www.advokatforeningen.no/contentassets/d5668bda09a14006a3180c576ad346c1/barnas-havarikommisjon.pdf>

³ *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. Kirkengen og Næss (2021).

intervjuer i media man ikke er orientert om, kan skape store belastninger for fornærmede, etterlatte og pårørende.

Vold i barndommen har store konsekvenser

Vi vet i dag at vold i barndommen kan føre til et mangfold av alvorlige konsekvenser, som konsentrasjonsvansker, søvnproblemer, smerteproblemer, svekket immunforsvar, nevrologiske og atferdsmessige utfordringer osv. som igjen kan gå utover skolegang, arbeid og sosiale relasjoner. Vi vet også at alvorlig vold og overgrep har en tendens til å hope seg opp. Denne kunnskapen må være en integrert del av politikken, også på dette feltet.

En internasjonal oversiktsstudie publisert i *The Lancet* (2017) med over 200 000 informanter, viste at risikoen for å begå voldelige handlinger er mer enn åtte ganger større for en som har flere typer skadelige barndomserfaringer i sin oppvekst (som vold, seksuelle overgrep, at en forelder sitter i fengsel, at en forelder dør, skilsmisse osv.), sammenliknet med en som har 0. Risikoen for narkotikamisbruk er mer enn 10 ganger større, mens den er mer enn 30 ganger større for å forsøke å ta sitt eget liv.⁴ Det er en *dose-respons*-sammenheng mellom skadelige barndomserfaringer og seinere sosiale og helsemessige konsekvenser, samtidig som forskningen viser en tydelig *kumulativ effekt*. Norsk forskning viser for eksempel at der respondentene hadde moderate eller høye nivåer av omsorgssvikt- og overgrepserfaringer, hadde de 2-6 ganger høyere risiko for et mangfold av lærevansker, for å bli utsatt for mobbing, i tillegg til å føle seg ensomme, allerede på barneskolen. Denne gruppa hadde 2-5 ganger større risiko for å være vitne til at andre blir utsatt for psykisk og fysisk mishandling, livstruende opplevelser og alvorlig skade.⁵

Slike barndomserfaringer har også stor risiko for å gå over til neste generasjon.⁶

Vi i Stine Sofies Stiftelse vil derfor understreke betydningen av å beskytte barn bedre, også når det gjelder straffegjennomføring. Vi må få en bedret forståelse for barns risikoutsatthet og maktesløshet, og for barns grunnlovfestede og konvensjonsfestede rettigheter. Barn er prisgitt voksne, de er lojale, og mange er redde. Barn har ikke den samme informasjonen som voksne, og kan lettere oppleve at de mister kontrollen. Barn er mer utsatt for traumatisering, og kan i verste fall få det som kalles *utviklingstraumer*.⁷

⁴ Hughes, Bellis, Hardcastle et al. *The Lancet Public Health* (2017). Den opprinnelige ACE-studien viste også at dersom gutter har 6 eller flere negative barndomserfaringer, så øker sannsynligheten for at de senere skal begynne med injiserende stoffer med 4600 prosent, sammenlignet med gutter uten slike erfaringer. Se Felitti, V. J. (2002). The relation between adverse childhood experiences and adult health: Turning gold into lead. *The Permanente Journal*, 6(1), 44-47.

⁵ Dovran, Anders et al. (2019). Associations between adverse childhood experiences and adversities later in life. Survey data from a high-risk Norwegian sample. [International Journal of Child Abuse & Neglect](#).

⁶ NOU 2012:5 Bedre beskyttelse av barns utvikling.

⁷ *Utviklingstraumer. Regulering som nøkkelbegrep i en ny traumepsykologi*. Nordanger og Braarud (2017).

Hva må gjøres?

Det må bli varslingsplikt for kriminalomsorgen i alle tilfeller hvor fornærmede har blitt utsatt for vold, seksuelle overgrep eller lignende. Dette må gjelde for alle de tilfeller hvor det kan varsles i dag, samt utvides til også å gjelde i flere tilfeller (se under).

1) Tydeliggjøre barns rettigheter i lovverket

Ifølge Grunnloven § 104 og barnekonvensjonen artikkel 3 og 12 har barn rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem og barns beste skal være et grunnleggende hensyn. Disse rettighetene gjelder også for varsling. Dette må komme tydelig fram i både lovverk og retningslinjer. Verken straffegjennomføringsloven eller retningslinjene omtaler i dag barns grunnleggende rettigheter. Dette er en klar mangel.

2) Plikt til å varsle – rett til å få varsel

Kriminalomsorgen beskriver ivaretagelse av offerperspektivet som en sentral del av sitt samfunnsoppdrag. Skal kriminalomsorgen oppfylle dette, må ofre for alvorlig kriminalitet i større grad bli varslet. Dagens regler omfatter ikke alle de tilfellene hvor det bør varsles. Det må gis varsel ved:

- Innkalling til straffegjennomføring.
- Ikke møtt til straffegjennomføring.
- Fængselsbytte.
- Deltakelse i media
- Dødsfall.

Det må også være en mulighet for kriminalomsorgen til å varsle ved sosial fremstilling, hvis det er stor sannsynlighet for at fornærmede eller deres etterlatte kan påtreffes under fremstillingen.

Når barn er berørt, må dette vektlegges spesielt.

3) Mulighet til i større grad å varsle barn

Vi mener også at kriminalomsorgen må ha mulighet til å varsle barn av innsatte ved særlige tilfeller. Grunnloven § 104 inneholder en særskilt grunnlovfesting av barns rettigheter. Særlig relevant er første ledd annet punktum, som fastslår at «barn har rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv», og at «deres mening skal tillegges vekt i overensstemmelse med deres alder og utvikling». Av annet ledd fremgår det at i «handlinger og avgjørelser som berører barn, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn».

En kriminell handling har mange berørte parter. Barn av domfelte er per i dag ekskludert fra å kunne få informasjon om sine foreldre som gjennomfører straff. Denne gruppen er derfor avhengig av å ha kontakt med straffedømte foreldre for å få informasjon om når domfelte skal på permisjon, prøveløslatelse, eller lignende.

Vi har sett tilfeller der barn av innsatte ikke er direkte offer for deres kriminalitet, men likevel har gode grunner til å ønske informasjon om sine foreldres straffegjennomføring, uten å måtte ta kontakt med dem selv.

Kriminalomsorgen har per i dag retningslinjer for hvordan mindreårige fornærmede eller etterlatte skal varsles. En videreføring av disse rutinene vil kunne løse utfordringen med hvordan barn av domfelte bør varsles.

4) Bedre informasjon i varselet

For de fornærmede eller etterlatte er det viktig at det gis tilstrekkelig informasjon, slik at de kan ha en reell mulighet til å beskytte seg. Regelverket må tydeliggjøre og sikre en mulighet til å gi bedre informasjon i varselet. Som hovedregel mener vi at det alltid skal informeres om hvilket område domfelte skal oppholde seg i. Dette er nødvendig for å sikre at fornærmede kan forberede seg på å møte domfelte, som er det grunnleggende hensynet bak varslingsreglene. Retningslinjene må oppdateres for å sikre likere og bedre praksis.

Se vedlegget for konkrete lovendringsforslag.

Med vennlig hilsen

Kristin Stokke

Assisterende generalsekretær

tlf. 47673220

Vedlegg:

Forslag til lovendringer

Ny § 7 b i straffegjennomføringsloven bør lyde:

§ 7 b. Varsel til fornærmede, dennes etterlatte eller domfeltes barn.

Kriminalomsorgen skal ved innkalling til straffegjennomføring varsle fornærmede eller dennes etterlatte dersom domfelte skal gjennomføre straff for brudd på straffelovens §§ 168, 251, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 263, 264, 266, 266a, 267, 267a, 267b, 271, 272, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 328 bokstav a og b og 331 bokstav c, d og e.

Dersom kriminalomsorgen finner det av betydning for domfeltes barn skal de også gis varsel ved innkalling til straffegjennomføring når domfelte gjennomfører straff for lovbrudd nevnt i 1. ledd eller ved annen utgang fra fengsel som nevnt i 5. og 6. ledd. Dersom kriminalomsorgen finner det av betydning for fornærmede, dennes etterlatte eller domfeltes barn skal det også gis varsel ved innkalling til straffegjennomføring når domfelte gjennomfører straff for andre lovbrudd enn de nevnt i 1. ledd.

Fornærmede, dennes etterlatte eller domfeltes barn skal gis mulighet til å reservere seg fra alle eller noen av de tilfeller hvor varsling ellers vil bli sendt dem. Kriminalomsorgen skal, når annet ikke er avtalt, gi varsel dersom domfelte ikke møter til avtalt straffegjennomføring, dersom domfelte unndrar seg straff etter innsettelse, dersom domfelte skal bytte fengsel, dersom domfelte skal på permisjon, dersom domfelte innvilges frigang, dersom domfelte overføres til straffegjennomføring i eget hjem, prøveløslatelse, løslatelse, domfeltes deltakelse i intervju eller reportasjer og domfeltes død i fengsel, jf. §§ 10, 14, 15, 16, 16a, 20, 24, 33, 35, 42.

Kriminalomsorgen skal i særlige tilfeller gi varsel dersom domfelte skal gjennomføre sosial fremstilling, jf. § 34